

The journal has had 7 points in Ministry of Science and Higher Education parametric evaluation. Part B item 755 (23.12.2015).
755 *Journal of Education, Health and Sport* eISSN 2391-8306 7

© The Author(s) 2016;

This article is published with open access at Licensee Open Journal Systems of Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz, Poland

Open Access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Noncommercial License which permits any noncommercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author(s) and source are credited. This is an open access article licensed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) which permits unrestricted, non commercial use, distribution and reproduction in any medium, provided the work is properly cited.

This is an open access article licensed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) which permits unrestricted, non commercial use, distribution and reproduction in any medium, provided the work is properly cited.

The authors declare that there is no conflict of interests regarding the publication of this paper.

Received: 02.06.2016. Revised 22.06.2016. Accepted: 29.06.2016.

BASIC MODERN THEORETICAL APPROACHES TO STUDY THE DEVIANT BEHAVIOR AMONG YOUTH

Ihor Kozak

Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine

Abstract

The article presented discusses the concept of deviant behavior with different philosophical, social and psychological concepts in different historical periods. It is determined that Ukrainian society is today in a state of value-normative disintegration, that is, social anemia. The idea of anemia belongs to E. Durkheim - this is a social condition, which is characterized by the decomposition of the value system caused by the crisis of the whole society, its social institutions, the contradiction between the declared goals and the impossibility of their realization for the majority. In the modern period, the “old norms” are no longer relevant, and the new norms are emerging and are still very vague and unclearly formulated to serve as effective and meaningful benchmarks in behavior. Therefore, it is in the modern periods that a sharp increase in the number of cases of deviation can be expected. Due to the analysis of philosophical, sociological, psychological and psychological-pedagogical literature covering the concept of deviant behavior. It has been established that despite the existence of a set of concepts of deviance of one concept, which would fully cover all the determinants and forms of deviant behavior of young people, it has not yet been created.

Key words: deviation, anemia, deviant behavior, youth.

ОСНОВНІ СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД МОЛОДІ

І. Г. Козак

Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна

Актуальність. Основоположними тенденціями сучасного суспільства виступають дуальні процеси глобалізації та регіоналізації, інтеграції на різних рівнях їх диференціації, а також процеси культурної диверсифікації та залежність розвитку особистості від засобів масової інформації та телекомунікації. Звідси спостерігається зростання таких негативних суспільних проявів, як ксенофобія, інтолерантність, екстремізм, тероризм та ін. При цьому характеристики сучасної молоді пов'язані зі зниженням духовно-морального, культурного рівня, соціальної відповідальності, що спричинило за собою явища протестуючого, девіантного характеру. Виходячи з цього, науковці, як минулих років так і сучасності, акцентують свою увагу на теоретико-методологічному пошуку і побудові нових напрямків діяльності з особливими групами в культурній та дозвільній сферах по формуванню особистісних якостей, які забезпечують соціальний розвиток молоді, розвиток цивільно-патріотичного світогляду, профілактику і корекцію явищ девіантної поведінки молодих осіб.

У сучасних умовах протиправна та асоціальна поведінка набуває масового характеру і часто сприймається як раціональний та загальноприйнятий стиль життя. Не випадково, що за останнє десятиріччя статистика фіксує катастрофічне зростання молодіжної ігроманії, наркотизації та алкоголізації, суїцидальної поведінки молоді. Але ж саме позиція молодого покоління передбачає напрямок і темп процесів модернізації українського суспільства, тому соціальна поведінка молоді виступає, як об'єкт соціальних та психологічних досліджень, які, в свою чергу, набувають для сучасної України особливої актуальності, тому що у динаміці останніх років масштаби молодіжної девіації набули розмірів, які загрожують соціальній безпеці в цілому.

Невизначеним є комплекс причин та факторів, що детермінують соціальні відхилення, особливості девіантної поведінки у молодіжному середовищі. Ці обставини істотно актуалізують необхідність всебічного наукового пізнання соціального феномена девіації, причому в узагальненому та систематизованому взаємозв'язку всіх видів девіантної поведінки. Тому своє дослідження ми розпочали з аналізу існуючих

концепції, щоб на їх основі підкреслити особливості сучасної девіантної поведінки серед молодого покоління нашої держави.

Мета дослідження. Аналіз існуючих концепції девіантної поведінки молоді та виявлення особливостей сучасності.

Методи дослідження: аналіз філософської, соціологічної, психологічної та психолого-педагогічної літератури.

Результати дослідження і їх обговорення. Значний внесок в аспект психологічних проявів девіацій внесли праці О. В. Барабанщикова, В. Н. Герасимова, Н. І. Кіряшова, О. О. Колмакова та ін. Розкрито взаємозв'язок девіантної поведінки і акмеологічних проблем особистості в роботах О. Г. Денисенко, Л. Я. Дорфман, Ю. О. Клейберг, Ю. Л. Панова та ін. Також дослідження феномена девіантної поведінки отримало розвиток у рамках символічного інтеракціонізму, що визначає девіацію, як дію індивіда, яка є результатом інтерпретації ситуації, а не дії зовнішніх сил: Ч. Кулі, Дж. Мід та ін. [1-3]. Е. Беккер, С. Леммерт, Ф. Танненбаум [3, 5] вважали, що девіантна поведінка є результатом соціальної оцінки. Відхилення пояснюються також культурологічними теоріями, які наголошують на аналізі культурних цінностей, які сприяють відхиленням: А. Коен, М. Міллер, Е. Сатерленд, М. Селлін [5-7]. Конфліктологічна парадигма відхиляє усі теорії девіантної поведінки, вважаючи головним чинником девіації природу сучасного суспільства. Також при розгляді девіантної поведінки необхідно звернути увагу на роботи Ч. Бернарда, М. Бламберга, М. Вебера, Р. Лайкерта, А. Маслоу, Н.Дж. Смелзера, Х. Хекхаузена [1, 8, 9], в яких аналізується поведінка людей у різних сферах життєдіяльності. Таким чином можливо зазначити що девіації вивчались в різноманітних напрямках. Відокремлюють безліч теоретичних підходів до вивчення девіантної поведінки.

У 60-ті - 90-ті рр. ХХ століття в світовій соціології з'явилося безліч праць, присвячених проблемам девіантності і контролю над девіантними проявами (злочинність, наркотизм, пияцтво, корупція, тероризм, проституція та ін.)

Біологічна теорія, запропонована Ч. Ломброзо [4, 7], має назву «Теорія природженого злочинця» – він вважав, що люди схильні до певних типів поведінки за своїм біологічним складом. Ця теорія носить біологічний характер: деякі люди погані від народження, мають вроджені особистісні вади, які стимулюють їх антигромадську поведінку, не дають можливості стримувати біологічні потреби. Теорія Ч. Ломброзо отримала широке поширення, хоча біологічні концепції були популярні на початку ХХ

ст., однак із розвитком наукової думки вони були поступово витіснені іншими концепціями.

Соціально-позитивістські теорії отримали розвиток в рамках соціально-екологічного підходу чиказької школи, зокрема в працях Р. Парка, Р. Маккензі, Е. Бержесса. Аналізуючи поведінку мешканців так званих «аморальних районів», на які розбита міська територія, названі автори показали, що для деяких таких районів, які живуть за своїми моральними принципами, деякі форми девіантної поведінки, наприклад, такі як проституція, наркоманія і пияцтво, є цілком прийнятними. Однак в їх роботах поняття соціальної дезорганізації не дано досить чітко.

Функціоналістична концепція, яка є одним з варіантів соціально-позитивістських теорій девіантності і базується на понятті аномії, була розкрита в працях Е. Дюркгейма і Р. Мертона. Так Е. Дюркгейм [1, 5], який вперше надав пояснення девіації з позиції теорії аномії. Під «аномією» він розумів стан зруйнованості або ослаблення нормативної системи суспільства, яке викликається різкими змінами, стрибками. Тобто аномія в даному трактуванні – соціальна дезорганізація. Основна думка Е. Дюркгейма зводиться до того, що в основі стабільного функціонування суспільства лежить феномен соціальної солідарності, а всякі відхилення від нього є соціальна дезорганізація, що є причиною девіантної поведінки. Теорія аномії, підкреслює роль громадських заворушень і дезорієнтації, що відбуваються, коли життєвий досвід людей перестає відповідати нормам суспільства. Хоча теорія Е. Дюркгейма і піддавалася критиці, його основна думка про те, що соціальна дезорганізація є причиною девіантної поведінки, вважається загальновизнаною.

Теорія аномії була розвинена в роботах інших соціологів. Р. Мертон [6], один з найбільш яскравих послідовників Е. Дюркгейма, розглядає девіантну поведінку як результат неузгодженості між обумовленими культурою устремліннями і соціальною структурою, яка задає засоби їх задоволення. Наприклад, в сучасній американській культурі домінує ідея добробуту, яка в свою чергу визначає високу індивідуальну значимість успіху. Через соціальні норми культура визначає не тільки цілі, але і легітимні способи їх досягнення. Так, якщо людина старанно трудиться, його «американська мрія» в кінці кінців, повинна стати реальністю. «Аномія» по Р. Мертону – це крах системи регулювання індивідуальних бажань, в результаті чого особистість починає бажати більше, ніж вона може домогтись в рамках даної соціальної структури. Соціолог Р. Мертон [6] відзначає, що аномія постає не від свободи вибору, а від

неможливості багатьох індивідів слідувати нормам, які вони повністю приймають. З позицій Р. Мертона, девіантна поведінка є функціональним як для індивіда, так і для оточуючих його людей, при цьому, якщо судження негативні, індивід набуває «пошкоджену» ідентичність, яка була йому фактично нав'язана. Г. Беккер ввів поняття «девіантної кар'єри», показавши, як індивід стає девіантом, проходячи певні стадії, на які розбита девіантна кар'єра.

В іншому ключі досліджує проблему Т. Парсонс [5, 8], який розглядає виникнення девіації з позиції невиконання очікувань. Його дослідження поведінки підлітків та молоді в світлі поняття аномії дозволяють стверджувати, що система норм і цінностей, прийнятих у суспільстві, або не ясна для них, або втрачає значимість, оскільки на перший план виходять інші цінності – особистий успіх і його досягнення.

Теорія структурної напруженості характеризує сутність девіантної поведінки як наслідок розчарування особистості. Зниження життєвого рівня, расова дискримінація та багато інших явищ можуть призвести до девіантної поведінки. Якщо людина не займає міцного положення в суспільстві або не може досягти поставлених цілей законними способами, то рано чи пізно виникають розчарування, напруженість, людина починає відчувати свою неповноцінність і може використовувати девіантні, незаконні, методи для досягнення своїх цілей. Теорія напруженості показує людину, що розривається між можливістю і бажанням, коли бажання бере верх. У цій теорії є і слабкі місця, з її позицій важко пояснити, чому скоюють злочини люди із забезпечених середніх і навіть вищих верств суспільства, чому бувають розтратниками банкіри.

Теорія стигматизації або «наклеювання ярликів» (від грецького stigma –клеймо) її прихильники Г. Беккер, Е. Лемерт [1, 3] стверджують, що девіація визначається не самою поведінкою, а реакцією суспільства на таку поведінку. Вони пояснюють девіантну поведінку здатністю впливових груп ставити клеймо «девіантів» членам менш впливових груп. Коли поведінка людей розглядається як відступаюча від норм, це дає поштовх ряду соціальних реакцій. Так, підліток, який скоїв негідний вчинок, піддається офіційному тавруванню як порушник, злочинець, девіант. Із зазначеного моменту індивід починає ототожнювати себе з присвоєним ярликом, і рецидиви девіантної поведінки стають відповіддю на реакцію суспільства.

Прихильники цієї теорії розрізняють первинну і вторинну девіантну поведінку. Початковий акт правопорушення вони називають первинним відхиленням. Вторинне відхилення відбувається, коли індивід приймає клеймо і сприймає себе як злочинець. Поступово формується репутація, яка змушує індивіда дотримуватися девіантної ролі.

Вторинна – це така поведінка, яка є реакцією на ярлик. Ярлик злочинця впливає на уявлення людини про саму себе. Ми часто бачимо себе такими, якими бачать нас інші, і чинимо відповідним чином.

Представники теорії біхевіоризму Б. Скіннер, Е. Торндайк, Дж. Уотсон і ін [3, 4]. Дають тлумачення поведінки людини в плані схеми «стимул – реакція», розглядаючи будь-який подразник як активне джерело реакції організму. Вони вивчають соціальну поведінку людини як спосіб пристосування до соціального середовища. Доводять, що навколишнє середовище повністю визначає поведінку людини. В основі цієї теорії лежить розуміння поведінки людини як сукупності реакцій організму на вплив зовнішнього середовища.

Психоаналітична теорія З. Фрейда [3-5] розглядає девіантну поведінку у зв'язку з внутрішньо-особистісним конфліктом, саморуйнацією особистості. Тому, конфлікти, властиві особистості викликають девіацію. Основним джерелом відхилень у поведінці вважається постійний конфлікт між несвідомими потягами, що утворюють структуру «Воно», і обмеженнями, що виходять від «Я» і «Понад-Я» .

Відповідно до теорії диференційованої асоціації, яка була вперше сформульована Н. Сазерлендом [2, 5], девіантної поведінки навчаються в інтеракції (взаємодії) з іншими індивідами в процесі комунікації, який включає в себе засвоєння: а) технік реалізації девіантної поведінки і б) специфічного мотиваційного спрямування та виправдання цієї поведінки. Теорія Н. Сазерленда говорить про те, що індивіди стають правопорушниками в тій мірі, в якій вони належать оточенню, девіантним ідеям, мотивуванням і методам. Такі індивіди можуть навчитися вживати і діставати заборонені наркотичні засоби або красти, а потім збувати крадене. Чим раніше почнуться контакти індивіда з криміногенним оточенням, чим частіше, інтенсивніше і довше будуть ці контакти, тим вище ймовірність того, що такий індивід теж стане правопорушником. Але в цьому процесі задіяно не одне просте наслідування. Теорія описує девіантну поведінку, яка купується на основі не тільки наслідування, а й навчання, дуже багато залежить від того, чого саме і від кого навчаються індивіди.

Із сучасних західних досліджень девіантної поведінки великий інтерес представляють роботи таких вчених, як Д. Дотгер, П. Монсон, Х. Хейс, який, розглядаючи одну з форм девіації – делинквентність, використовує для пояснення молодіжних правопорушень інтегровану теорію [7-9]. Х. Хейс показує, що теорія соціального навчання і соціального контролю дає корисну інформацію про різні фази процесу правопорушення. Однак жодна з цих теорій не пояснює процес

правопорушення в цілому. Теорія соціального контролю більш підходить для пояснення первинного правопорушення, тоді як теорія «навішування ярликів» – для пояснення триваючих правопорушень. Х. Хейс об'єднує елементи теорій «навішування ярликів», диференціальних зв'язків (асоціацій), соціального навчання і соціального контролю в модель, яка пояснює їх початкові, і триваючі правопорушення. Аналіз даних трьох національних молодіжних обстежень підтверджує теоретичну модель Х. Хейс і показує, що знесилений соціальний контроль сприяє можливості зв'язку молодих людей зі злочинним світом, навчання злочинної поведінки, вчинення перших правопорушень. Первинна злочинність збільшує ймовірність бути негативно оціненим батьками. Ці оцінки посилюють ймовірність майбутніх правопорушень. Отримані Х. Хейс результати служать вагомим аргументом для використання інтегрованої теорії у вивченні молодіжної злочинності.

Взаємозв'язок первинних і наступних правопорушень з негативними суспільними санкціями розглянуті в роботах Х. Каплана і К. Демфауса. Проблеми антисоціальної поведінки в школі, оптимальні стратегії і практики його подолання аналізує у своїх роботах К. Боудіч; статеві відмінності в факторах соціального контролю розглядають С.Г. Тіббеттс і Д.К. Херц; проблеми злочинності, наркоманії та інших девіантних адаптації на прикладі лонгітюдних досліджень Х.Б. Каплана відображені в роботі Е.Е. Лабеффа; причини появи «людини кримінального» розглядає М. Екерстром та ін.

Висновки. Необхідно відзначити, що єдина теорія девіантної поведінки, яка б враховувала і структуру детермінації девіантної поведінки, і форми соціальної реакції на девіації, і соціально-психологічні чинники залученості в девіантність, на даний момент поки не розроблена. Таким чином, слід зазначити, що абсолютно всі теорії несуть в собі певні недосконалості. Проте, соціологічний підхід до вивчення девіантної поведінки є центральним, і концепції властиві йому, безумовно, є головними при міждисциплінарному підході до вивчення девіантної поведінки.

Огляд різних теорій, на наш погляд, дає можливість отримати відносно цілісну картину досліджуваного явища. Біологічне і психологічне пояснення девіації пов'язане головним чином з аналізом природи девіантної особи. Соціологічне пояснення враховує соціальні і культурні фактори, на основі яких людей вважають девіантами. У кожній з вище перерахованих теорій розглядаються ті чи інші причини (аспекти), які рано чи пізно можуть призвести кожного (особливо підлітків) до девіантної поведінки.

Відзначається, що в періоди суспільних потрясінь, криз тенденція до порушення соціальних норм посилюється: люди позбавляються звичних норм, установок поведінки, втрачають соціальні орієнтири. Подібна ситуація склалася в нашій країні, і це пояснює підвищений інтерес до більш глибокого вивчення девіантної поведінки як соціального явища, а також до створення ефективних технологій його профілактики.

Список літератури:

1. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: Курс лекцій / О. І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2006. – 88 с.
2. Ваврик Т. Ю. Психологічна діагностика та корекція схильності до девіантної поведінки працівників органів внутрішніх справ України: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 / Ваврик Тарас Юрійович. – К., 2004. – 19 с.
3. Гишинский Я. И. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений» / Я.И.Гишинский. – 2-е изд., испр. и доп. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. – 362 с.
4. Змановская Е. В. Девиантология (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. пособие / Елена Валерьевна Змановская. – М.: Изд. центр «Академия», 2003. – 288 с.
5. Казымбетова Д. К. Девиантное поведение молодежи как объект социологического исследования / Д. К. Казымбетова. – Алматы: б.и., 2001. – 21 с.
6. Ківенко Н. В. Девіантна поведінка: сучасна парадигма: Монографія / Н. В. Ківенко, І. І. Лановенко, П. В. Мельник. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2002. – 240 с.
7. Кікалішвілі М. В. Девіантна поведінка: поняття та ознаки / М. В. Кікалішвілі // Вісник Акад. адвокатури України. – 2011. – № 3(22). – С.109 – 122.
8. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Н. Ю. Максимова. – К.: Либідь, 2011. – 520 с.
9. Чайкин К. В. Профилактика правонарушений в подростковой среде // Вопросы психологии. № 6. – 2005. – С. 34–39.